

ВІДГУК
офіційного опонента доктора педагогічних наук,
професора, член-кореспондента НАПН України,
Бойчука Юрія Дмитровича
на дисертаційну роботу Горбатюк Олени Леонідівни
«Формування соціально-комунікативної компетентності молодших
школярів з порушеннями інтелектуального розвитку»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 016 – Спеціальна освіта

Сучасне реформування освіти вимагає наявності у майбутніх школярів розвиненої соціально-комунікативної компетентності, яка є ключовим фактором їх соціалізації. Особливої актуальності тема дисертаційного дослідження набуває у контексті трансформації спеціальної освіти, що ґрунтується на визначенні шляхів попередження і усунення несприятливих чинників особистісного становлення школярів з особливими освітніми потребами, їх навчання та соціалізації.

Аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури засвідчує, що дослідження соціальної адаптації та комунікативної компетентності є теоретично та практично значущою і актуальною проблемою, оскільки вони виступають однією з ключових умов адаптації до мікро- та макросоціуму дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Про наукову обізнаність здобувача свідчить чітко визначений науковий апарат дисертації: мета, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічна основа дослідження. У психолого-педагогічному інструментарії подано як теоретичні, емпіричні, так і статистичні методи дослідження.

У теоретичному плані проаналізовано основні підходи до проблеми соціально-комунікативної компетентності через призму соціальних та особистісних категорій, таких як мотиваційні, когнітивні, операційно-діяльнісні, емоційно-ціннісні, етичні, соціально-рефлексивні та мовленнєві аспекти.

Соціально-комунікативну компетентність обґрунтовано як цілісну систему, що інтегрує соціальні та комунікативні функції, зокрема здатність адекватно вирішувати соціальні та поведінкові проблеми й ситуації (виявляти емпатію, розуміти почуття інших), ефективну міжособистісну взаємодію (соціальна

компетентність); уміння спілкуватися в соціально-побутових ситуаціях, ініціативність у процесі взаємодії (ефективна комунікація) та чітке висловлювання своїх думок (комунікативна компетентність).

Дисертанткою протрактовано соціально-комунікативну компетентність як базову інтегральну характеристику, що відображає рівень уміння особистості взаємодіяти з оточенням, сприяє оволодінню соціальною реальністю через комунікативні механізми та дає змогу ефективно регулювати як власну поведінку, так і поведінку інших у комунікативному просторі. Тобто, соціально-комунікативна компетентність розглядається як процес активного пристосування до нових соціальних умов, під час якого учень одночасно є об'єктом впливу соціального середовища та активним суб'єктом спілкування, який усвідомлює цей вплив.

Необхідно відзначити точність визначення авторкою роботи ключових методологічних позицій, які склали основу дисертаційного дослідження. Горбатюк О.Л. здійснено ґрунтовний науковий пошук, про що свідчить аналіз низки наукових джерел з проблеми формування соціально-комунікативної компетентності, у тому числі, учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

На основі науково-теоретичного узагальнення наукових досліджень описано сутність і складність структури об'єкта дослідження, а також розроблено характеристику його структурних компонентів та специфіку їх функціонування, підґрунтя яких формують відповідні вміння, зокрема, висловлювати свої думки, слухати інших, встановлювати контакт з різними людьми, виявляти конструктивні підходи до вирішення різних проблем, уникати агресивних або деструктивних взаємодій, співчувати та розуміти почуття інших, змінювати свою комунікативну стратегію в залежності від контексту і ситуації, розуміння і слідування прийнятним формам поведінки в конкретному соціальному середовищі тощо.

Заслужують на особливу увагу науково-обґрунтовані теоретико-методичні засади формування соціально-комунікативної компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, які є підґрунтям розробленої авторкою структурно-функціональної моделі, яка містить чотири компоненти: соціально-перцептивний, комунікативний, інтерактивний і моторно-руховий. Обґрунтовано,

що несформованість соціально-комунікативної компетентності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку впливає як на соціальну ситуацію розвитку, так і на соціальні відносини в мікро- та макросередовищі дитини, спілкуванні з дорослими та однокласниками, що в свою чергу негативно відбивається на навчальній діяльності, формуванні соціальної позиції в світі однолітків та дорослих.

Цінним добробком у практичному аспекті є вдало підібраний методичний інструментарій методики формування соціально-комунікативної компетентності учнів з порушеннями інтелекту засобами фізичної культури, який у різній мірі спрямований на досягнення корекційно-розвивальних цілей: розуміння емоційного стану іншого однокласника чи дорослого; вміння отримувати та передавати отриману інформацію, слухати іншого; вміння вести простий діалог, доводити власну думку; активність у колективних заняттях; вміння вирішити конфліктну ситуацію тощо.

Визначена мета дослідження роботи повністю узгоджується з найважливішими питаннями практичної складової спеціальної педагогіки, а саме: розроблення теоретично-обґрунтованої та експериментально апробованої методики формування соціально-комунікативної компетентності учнів з порушеннями когнітивного розвитку засобами фізичної культури.

Заслужовують на позитивну оцінку й загальні висновки дослідження, які за змістом відповідають поставленим завданням та представленим у дисертації матеріалам.

Суттєвим внеском у практику спеціальної педагогіки є розроблена і апробована авторська програма з фізичної культури для молодших школярів з порушеннями інтелекту, яка містить базовий і варіативні компоненти. До базового компоненту віднесено: вимоги до знань, рухові навички і уміння; завдання розвитку фізичних якостей; нормативи фізичної підготовленості, згідно з вимогами комплексної програми фізичного виховання учнів спеціальної загальноосвітньої школи. До варіативного – засоби для розвитку фізичних якостей (вправи аеробної спрямованості: легкоатлетичні вправи, рухливі і спортивні ігри за спрощеними правилами тощо).

Заслужують на увагу визначені дисертанткою фактори, які впливають на формування соціально-комунікативної компетентності: 1 фактор – емоційне самопізнання в часовому вимірі самоставлення; 2-й – експресивне мовлення; 3-й – рефлексивно-адаптивні здібності. Змістовно-особистісна наповненість першого фактору провідними елементами соціально-перцептивного компоненту доводить можливості їхнього формування засобами моторно-рухової активності, в межах якої формуються особистісні субкомпетенції молодшого школяра та емоційне ставлення до себе й оточуючих в процесі занять фізичною культурою; другий – переконливо доводить, що моторно-рухові комплекси, реалізовані засобами фізичної культури, продуктивно стимулюють розвиток експресивного мовлення; третій фактор вказує на позитивний вплив на становлення рефлексивних форм поведінки учня засобами спеціально організованої моторно-рухової активності.

У дослідженні здійснено системний аналіз наукових джерел у галузі педагогіки і психології; проаналізовано проблему соціально-комунікативно-компетентності у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку з погляду різних наукових підходів; розроблено структурно-функціональну модель соціально-комунікативної компетентності, яка містить соціально-перцептивний, комунікативний, інтерактивний та моторно-руховий компоненти; розроблено авторські методики формування соціально-комунікативної компетентності учнів з порушеннями інтелекту; розроблено авторську програму з фізичної культури для молодших школярів з порушеннями інтелекту, яка містить базовий і варіативні компоненти; визначено психолого-педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку; розроблено організаційні та методичні умови підвищення ефективності фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку; визначено фактори, які впливають на формування соціально-комунікативної компетентності: 1 фактор – емоційне самопізнання в часовому вимірі самоставлення; 2-й – експресивне мовлення; 3-й – рефлексивно-адаптивні здібності; визначено особливості соціально-перцептивного, комунікативного, інтерактивного та моторно-рухового

компонентів соціально-комунікативної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Наукові положення та висновки дисертації мають достатнє теоретичне, методологічне й емпіричне обґрунтування. Це обумовлено значною кількістю проаналізованих здобувачкою наукових праць, апробацією результатів дослідження на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також використанням сучасних загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу видається за доцільне висловити окремі зауваження та побажання:

1. При дослідженні соціально-комунікативної компетентності детально розроблено і реалізовано в експериментальній роботі соціально-перцептивний, комунікативний, інтерактивний та моторно-руховий компоненти означеної компетентності, водночас не прийнято до уваги рефлексивний компонент, який є важливим підґрунтям комунікативної взаємодії та формування моделей соціально-прийнятної поведінки. Потребує пояснення така точка зору.

2. Вважаємо, було б за доцільне розгорнутіше описати практичний блок щодо формування моторно-рухового компоненту соціально-комунікативної компетентності, представлений у змістовій складовій дослідження, що дало б змогу проаналізувати тенденції моделювання рефлексивних форм поведінки засобами спеціально організованої моторно-рухової активності та можливості застосування практичних навичок у повсякденних ситуаціях комунікативної взаємодії в мікросоціумі, що б розширило практичну значущість проведеного дослідження.

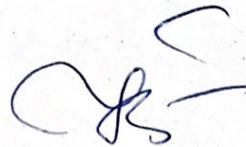
3. Чи можна стверджувати, що фізична культура є універсальним засобом формування соціально-комунікативної компетентності, або вона має поєднуватися з іншими методами? Які аспекти фізичної культури Ви вважаєте найбільш сприятливими для розвитку соціально-комунікативних навичок у молодших школярів з порушеннями інтелекту?

Водночас, висловлені зауваження та побажання є дискусійними і не заперечують загальної високої оцінки науково-фахового рівня дисертації, що

кваліфікується нами як ґрунтовне та цілісне експериментальне дослідження формування соціально-комунікативної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Загальний висновок. На підставі аналізу дисертації, анотації до неї та опублікованих праць можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Горбатюк Олени Леонідівни на тему «Формування соціально-комунікативної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має наукову новизну, теоретичне значення, вагому практичну значущість і відповідає вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України № 759 від 31.05.2019 р.) і Постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно Постанови КМУ № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р.), а її авторка, Горбатюк Олена Леонідівна, заслуговує присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка» за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта».

Офіційний опонент:
доктор педагогічних наук,
професор,
член-кореспондент НАПН України,
ректор Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Юрій БОЙЧУК

